

Retoričke figure u epskoj pjesmi BOJ LUKE IBRIŠIMOVIĆA S TURCIMA

Barišić, Lea

Undergraduate thesis / Završni rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:049099>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-09**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet
Preddiplomski studij Hrvatskog jezika i književnosti i Sociologije

Lea Barišić

Retoričke figure u epskoj pjesmi *Boj Luke Ibrišimovića s Turcima*

Završni rad

Mentorica: prof. dr. sc. Ružica Pšihistal

Osijek, 2023.

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet
Odsjek za hrvatski jezik i književnost
Preddiplomski studij Hrvatskog jezika i književnosti i Sociologije

Lea Barišić

Retoričke figure u epskoj pjesmi *Boj Luke Ibrišimovića s Turcima*

Završni rad

Znanstveno područje humanističkih znanosti, polje filologije, grana teorija i povijest
književnosti

Mentorica: prof. dr. sc. Ružica Pšihistal

Osijek, 2023.

Prilog: Izjava o akademskoj čestitosti i o suglasnosti za javno objavljivanje

Obveza je studenta da donju Izjavu vlastoručno potpiše i umetne kao treću stranicu završnog odnosno diplomskog rada.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napravio te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s napisanim izvorom odakle su preneseni.

Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasan da Filozofski fakultet Osijek trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta Osijek, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku, 20.03.2023.

Lea Zambro, 01222 322 38

ime i prezime studenta, JMBAG

SADRŽAJ

Sažetak.....
1. Uvod.....	1
2. Usmena književnost.....	2
2.1. Suodnos usmene i pisane književnosti.....	2
3. Figurativnost.....	3
4. Figure.....	3
4.1. Figure dikcije.....	3
4.1.1. Asonanca.....	3
4.1.2. Aliteracija.....	4
4.1.3. Anafora.....	4
4.1.4. Epifora.....	5
4.1.5. Apokopa.....	5
4.1.6. Afereza.....	5
4.1.7. Sinkopa.....	6
4.1.8. Rima.....	6
4.2. Figure konstrukcije.....	7
4.2.1. Inverzija.....	7
4.2.2. Anadiploza.....	7
4.2.3. Polisindeton.....	7
4.2.4. Elipsa.....	8
4.2.5. Paralelizam.....	8
4.2.6. Pleonazam.....	8
4.2.7. Oksimoron.....	9
4.3. Figure misli.....	9
4.3.1. Hiperbola.....	9
4.3.2. Gradacija.....	10
4.3.3. Eufemizam.....	10
4.3.4. Slavenska antiteza.....	11
4.3.5. Personifikacija.....	11

4.3.6. Paradoks.....	12
4.3.7. Ironija.....	12
4.3.8. Alegorija.....	12
4.4. Figure riječi.....	13
4.4.1. Metafora.....	13
4.4.2. Metonimija.....	14
4.4.3. Sinegdoha.....	14
4.4.4. Epitet.....	15
4.4.5. Simbol.....	15
5. Epska poezija.....	16
6. Fra Luka Ibrišimović – Sokol.....	19
7. <i>Boj fra Luke Ibrišimovića s Turcima</i>	20
8. Figure u pjesmi.....	22
8.1. Figure dikcije.....	22
8.2. Figure konstrukcije.....	24
8.3. Figure misli.....	26
8.4. Figure riječi (tropi).....	27
9. Likovi.....	28
10. Zaključak.....	31
11. Literatura.....	32

SAŽETAK

Rad će se usredotočiti na značenjske učinke figurativnosti u epskoj pjesmi iz požeške okolice „Boj Luke Ibrišimovića s Turcima“. Obuhvatit će objašnjenje i obilježja usmene književnosti i epske poezije prema Kekezu i Dukiću te povijesnoga epa i naracije u stihu prema Dunji Fališevac. Bit će ponuđene definicije stilskih izražajnih sredstava i figura prema Bagićevoj podjeli, a naposljetku i primjeri za one koje se pojavljuju u pjesmi. Usmena će književnost biti stavljena u suodnos s pisanom, a stilske figure bit će sistematizirane po zajedničkim obilježjima koja nose te će se djelo moći analizirati na pregledan način. Osim toga, promatran će biti i učinak stilskih figura na metriku, ugođaj epa, ritmičnost i dinamičnost. Pred kraj će se obratiti pažnja na likove koji imaju važniju ulogu u epu, a lik Fra Luke Ibrišimovića promotrit će se u posebnom poglavlju. Budući da ima dvojaku ulogu svećenika i vojskovođe, što njegov karakter čini kompleksnijim, bit će izdvojen i analiziran paradoks njegova djelovanja u dvjema službama.

Ključne riječi: epska pjesma, povijesni ep, stilske figure, fra Luka Ibrišimović, turska osvajanja, narodna književnost

1. UVOD

U epskoj pjesmi iz požeške okolice „Boj Luke Ibrišimovića s Turcima“ proučavat će se značenjski učinci figurativnosti. Naime, radi se o epskoj pjesmi i usmenoj književnosti koja predstavlja najstariji i najdugotrajniji oblik umjetničkog stvaranja jezičnim medijem. Sam je ep posvećen borbi protiv Turaka u Slavoniji te je time zastupljena protuturska tema koja je od 15. stoljeća najzastupljenija u hrvatskoj književnosti. Budući da ep ima fabulu i likove koji su stvarne povijesne ličnosti poput fra Luke Ibrišimovića, žanrovski se radi o povijesnom epu. Fra Luka Ibrišimović opjevan je u brojnim pjesmama, a kao svojevrsno amblemsko obilježje po kojemu se prepoznaje junak dodijeljeno mu je ime „Sokol“ te je najpoznatija njegova pobjeda nad Turcima kraj Požege 12. ožujka 1689. godine. U daljnjem će se radu govoriti o suodnosu usmene i pisane književnosti te periodima u kojima koja od navedenih ima veću prevlast, figurama kao zasebnoj cjelini pa tako i figurativnosti, epskoj poeziji i povijesnom epu te načinima bojnih opisivanja itd., a nadalje će naglasak biti na stilskim figurama koje su upotrijebljene u predlošku. Bit će ispitano koriste li se stalni epiteti i koliko se često pojavljuju te koliko obilježja klasičnoga epa posjeduje i ovaj iz požeške okolice. Uporabom brojnih stilskih izražajnih sredstava, osim što se radi na pravilnom epskom desetercu, u pjesmi se postiže jedan svečan ton koji budi osjećaj nacionalne pripadnosti i volju za sudjelovanjem u boju protiv neprijatelja. Čitatelj postaje svjesan male zemlje u kojoj živi, ali neizmjerne snage koju posjeduje i koju je posjedovao u čitavoj svojoj povijesti.

2. USMENA KNJIŽEVNOST

„Književnost o kojoj je ovdje riječ, zacijelo je stara onoliko koliko i sam čovjek, a pojedine nacionalne književnosti onoliko koliko i svijest o nacionalnomu identitetu.“ (Kekez, 1986: 133) Kao što je ranije rečeno, usmena se književnost smatra najstarijim oblikom umjetničkog izražavanja jezičnim medijem, a kroz povijest je nosila razne nazive poput folklora, narodne, pučke, tradicionalne i seljačke književnosti. Folklor predstavlja kolektivno narodno znanje, a Englez William Thomas bio je prvi koji je upotrijebio taj termin. Narodna književnost predstavlja najpoznatiji naziv te joj samo ime kazuje kako ju je stvarao narod koji ju je prenosio s koljena na koljeno pri čemu su je nove generacije postupno usavršavale. Naposljetku, termin „usmena književnost“ govori kako nastaje književno djelo pa se kao takav ustalio.

2.1. Suodnos usmene i pisane književnosti

„Usmeni način izražavanja nužno drugačije komponira književni tekst od pisanoga.“ (Kekez, 1986: 133) Pisana je književnost također dio folklora, a objema im je zajedničko sve što ih čini književnostima. Naime, obje čine ukupnost ljudskog, duhovnog, etnološkog, antropološkog, kulturološkog znanja te su zbir pojedinačnih ostvaraja. Ono što čini razliku među njima jest izbor motivsko-tematskih i izražajnih podataka: „iz iste vrste jedna je izabrala jedne, a druga se opredijelila za drugu sumu podataka, i svaka je na svoj način provela organizaciju teksta.“ (Kekez, 1986: 134) Što se tiče povijesnog suodnosa ovih dviju književnosti, razlikujemo tri faze: u prvoj, agrafijskoj, postoji isključivo usmena; u drugoj fazi (koja je trajala od početaka pismenosti do Drugog svjetskog rata) postoje i usmena i pisana, s pretežitošću usmene; dok u trećoj (od Drugog svjetskog rata do danas) postoje i usmena i pisana, međutim s prevlašću pisane književnosti.

Proces ispreplitanja poetike usmenog i pisanog događa se na tri razine u kronološkom slijedu i s obzirom na stilske formacije: komentiranjem i sakupljanjem, cjelovito inkorporiranim primjerima i govorenjem na narodnu. „...Hektorović tumači kako narodne pjesme treba bilježiti. Treba ih bilježiti i predočiti vjerno, točno onako kako ih izgovori kazivač. U 19. stoljeću Stanko Vraz će u 'Kolu' slično tvrditi da se pri bilježenju ništa ne smije preinačivati, mijenjati ili popravljati...“ (Kekez, 1986: 136) Takav se stav naziva *Hektorović – Vrazov zakon*.

3. FIGURATIVNOST

Pojam figurativnosti postoji u likovnom, ali i u književnom svijetu. *Hrvatska enciklopedija* donosi sljedeću definiciju: „obilježje likovnoga djela (slika, kip) u kojem je prikazan motiv iz svijeta viđene stvarnosti; za istu se značajku upotrebljavaju izrazi *figuralnost* i *figuracija*; suprotno je apstraktno, nefiguralno likovno izražavanje.“ U ovom se slučaju figurativnost veže uz književnoumjetnički stil (Katnić – Bakaršić, 1999: 119), dok figure u tekstu služe uvjeravanju. „Figurativnost se javlja kao važan dio onih tekstova čija je funkcija prije svega argumentativna, ubjeđivačka.“ (Katnić – Bakaršić, 1999: 119)

4. FIGURE

Figura u književnosti označuje osobito oblikovan govor koji se svojim izrazom razlikuje od svakodnevnog govora. Svrha je isticanja riječi na takav način slikovitije izražavanje ideja čime se nastoji privući pozornost publike. „Za razliku od figura koje unose obrat u izraz jezičnih sklopova, drži se da tropi (metafora, metonimija, sinegdoha, alegorija) prije svega mijenjaju značenje riječi.“ (enciklopedija.hr, 2023) Prema Bagićevoj podjeli razlikuje se pet skupina figura kojima pripadaju figure dikcije, konstrukcije, figure riječi ili tropi, figure misli te figure diskurza. Unutar svake skupine detaljnije će biti definirane one stilske figure koje se doista i pojavljuju u epskoj pjesmi iz požeške okolice.

4.1. Figure dikcije

Njihovo se djelovanje zasniva na glasovnim učincima i ponavljanjima. Neke od figura koje im pripadaju i koje će nadalje biti detaljnije obrađene i definirane u ovome radu su: asonanca, aliteracija, anafora, epifora, apokopa, afereza, sinkopa i rima. (Bagić, 2012: XII)

4.1.1. Asonanca

Prema Bagiću, asonanca je stilska figura kojom se ponavljanjem samoglasnika u riječi, stihu ili rečenici naglašava emocionalno stanje govornika, zvukovno harmonizira iskaz, stvara se određeni

dojam i diskurzivni tonalitet. „Ponavljanje je opažljivo kada se opetuje jedan, dva, eventualno tri samoglasnika. Što su razmaci pojavljivanja samoglasnika pravilniji, zvukovni je učinak izrazitiji.” (Bagić, 2012: 72) Gotovo do kraja srednjega vijeka asonanca je imala važnu ulogu u versifikaciji. Svojim pojavljivanjem u završnim riječima uzastopnih stihova aktivno je sudjelovala u kompozicijskom oblikovanju teksta, tj. u njegovu raščlanjivanju. Pritom su se pojavljivali naglašeni i nenaglašeni samoglasnici. (Bagić, 2012: 72) Osim toga, „asonanca je uvijek subjektivan oblik naglašavanja ritma i smisla stiha ili rečenice kao što je subjektivna i svaka interpretacija njezinih učinaka.” (Bagić, 2012: 73)

4.1.2. Aliteracija

Aliteracija prati hrvatsku poeziju od njezinih početaka do danas. (Bagić, 2012: 21) Kao i asonanca pripada figurama diktije te pruža slične učinke, naime za nju je karakteristično ponavljanje suglasnika ili suglasničkih skupina u susjednim ili prostorno bliskim riječima s ciljem naglašavanja emocionalnog stanja govornika, zvukovnog harmoniziranja iskaza, stvaranja određenog dojma i diskurzivnog tonaliteta. (Bagić, 2012: 21) „Osobito je opažljiva i stilematična kada se pojavljuje na počecima riječi i kada se ponavljaju suglasnici male čestotnosti.” (Bagić, 2012: 21) Osim što je česta pojava u poeziji, aliteracija se također javlja i u proznim tekstovima, osobito u lirskoj prozi, putopisima, polemikama pa i dramama. „Aliteracija segmentira iskaz i pripomaže njegovu memoriranje. Upravo su to osnovni razlozi zbog kojih ju često zatječemo u poslovicama i prigodnim dosjetkama.” (Bagić, 2012: 23)

4.1.3. Anafora

Anafora u sebi sadržava značenje koje se odnosi na uzdizanje, podizanje ili ponavljanje. Riječ je o figuri „koja je podjednako prisutna u liturgiji i pjesništvu, u starih i suvremenih pisaca, visokoj i popularnoj kulturi te koja je važan element ritmizacije govora i teksta, kreiranja ritmičkih i sintaktičkih paralelizama.” (Bagić, 2012: 33) Naime, ponavlja se ista riječ ili skupina riječi na počecima uzastopnih stihova u pjesmi ili na počecima uzastopnih rečenica ili rečeničnih dijelova u prozi, govorništvu, konverzaciji, reklami. (Bagić, 2012: 33)

4.1.4. Epifora

Jednostavna je definicija epifore prisutna i na *Hrvatskoj enciklopediji* koja navodi kako se radi o glasovnoj figuri kojom se ponavljaju riječi na kraju stihova. Za razliku od anafore, rjeđa je te se u ovoj epskoj pjesmi niti jednom ne pojavljuje. Međutim, ono što se njom nastoji postići jest odvojiti ili staviti naglasak na kakav važan pojam, glavnu misao ili prevladavajuće emocije. „Pojedini stiloističari tvrde da se tom figurom najčešće sugerira melankolično raspoloženje.” (Bacry, 1992. u: Bagić, 2012: 108)

4.1.5. Apokopa

Prema Katnić-Bakaršić, apokopa je stilski figura koja pripada fonetsko-fonološkim figurama, a znači oduzimanje fonema na kraju riječi. (Katnić-Bakaršić, 1999: 111) U pismu se izostavljanje fonema katkad obilježava apostrofom. Apokopa se često pojavljuje u standardnom govoru, žargonu i razgovornom diskurzu. „U standardnom jeziku i starijoj književnosti riječ se skraćuje radi lakšeg izgovora ili jezične ekonomije. Najčešće se skraćuju infinitiv, nenaglašeni oblici glagola *biti* i *htjeti*, nenaglašeni oblici osobnih zamjenica, imperativ u drugom licu jednine (*bjež'*, *trč'*), veznici *ili* i *ali*, upitna čestica *li* te riječi koje završavaju glasom *h* (*stra'*, *odma'*).” (Bagić, 2012: 58) Upotrebom apokopa također se izgrađuje epski deseterac kojim je i pisana epska pjesma *Boj Luke Ibrišimovića s Turcima*.

4.1.6. Afereza

Katnić-Bakaršić (1999: 111) navodi kako afereza označava oduzimanje fonema na početku riječi s čime se također slaže i Bagić, međutim dodaje kako se to izostavljanje može obilježavati apostrofom. „U hrvatskom jeziku u različitim regionalnim i lokalnim govorima te usmenoj poeziji brojni su primjeri izostavljanja početnog samoglasnika (*'vako*, *'nako*, *'vamo*, *'namo*, *'voliko* umjesto *ovako*, *onako*, *ovamo*, *onamo*, *ovoliko*). Brojni su i primjeri izostavljanja početnog suglasnika *h* (*'oćeš*, *iljada*, *Rvati*, *Ajduk*, *alva*, *arambaša*, *'ladnoća*, *'vatati* umjesto *hoćeš*, *hiljada*, *Hrvati*, *Hajduk*, *halva*, *harambaša*, *hladnoća*, *hvatati*).” (Bagić, 2012: 7) Njezina je funkcija u usmenom i starijem pjesništvu

nerijetko metrička, naime početni se samoglasnici ili slogovi glagola mogu izostavljati zbog versifikacijskih razloga (da bi se dobio, primjerice, deseterac).

4.1.7. Sinkopa

Sinkopa označava oduzimanje fonema u sredini riječi (Katnić-Bakaršić, 1999: 111). Kao i prethodne dvije figure (apokopa i afereza) tako se i ova upotrebljava iz versifikacijskih, odnosno metričkih razloga. U prozi i drami sinkopa nerijetko sudjeluje u govornoj karakterizaciji likova. U antici se sinkopom nazivalo ispadanje samoglasnika između dvaju suglasnika, a poslije antike svako izostavljanje glasa ili sloga unutar riječi. (Bagić, 2012: 301)

4.1.8. Rima

Rima označava glasovno podudaranje „završnih riječi susjednih ili prostorno bliskih stihova ili polustihova. Iznimno, rimovati se mogu riječi na počecima ili usred stihova. (...) Iako nije obvezni element pjesničkog govora, rima se pojavljuje u gotovo svim jezicima, i to u lirici, epici, narodnim izrekama, pjevanim refrenima, drami, reklami i drugdje. (...) Rima se najčešće povezuje s ritmom.” (Bagić, 2012: 275) Što se tiče njezine uloge i učinaka koje postiže u pjesmi, pjesnici i analitičari imaju podijeljeno mišljenje. Prema jednima „ona obogaćuje metrički sistem, ali ne utječe bitno na izgled stiha i pjesme. Prema drugima ona je ključno obilježje poezije, uporište njezine evokacijske snage i užitka koji proizvodi.” (Bagić, 2012: 279)

4.2. Figure konstrukcije

Figure konstrukcije odnose se na poredak riječi u stihu, rečenici ili odlomku. (Bagić, 2012: X) U sljedećim će potpoglavljima neke od njih biti analizirane i definirane te će se obratiti pozornost na njihovu ulogu u tekstu. Ponudit će se definicija onih koje se pojavljuju u epskoj pjesmi, a to su: inverzija, anadiploza, polisindeton, elipsa, prijenos, paralelizam i pleonazam.

4.2.1. Inverzija

Ova se figura konstrukcije odnosi na obratni red riječi u sintagmi ili „obratni redosljed glavne i zavisne surečenice. (...) Sintagmatska inverzija najčešće se ostvaruje kao zamjena mjesta imenice i atributa, tj. kao postpozicija sročnog atributa u imenskoj konstrukciji. U hrvatskom se jeziku njezino podrijetlo vezuje uz biblijski stil i sintagme poput *Sin Božji, kraljevstvo nebesko, tijelo Kristovo, pleme Judino, zemlja egipatska, Duh Sveti* i sl.” (Bagić, 2012: 156) „Tumačeći ekspresivni potencijal figura, francuski je retoričar B. Lamy (1675.) primijetio da uzbuđenje remeti poredak stvari, što se u govoru može očitovati izmijenjenim poretom riječi. Iako se pojavljuje u različitim diskurzima, inverzija je bitno obilježje pjesničkog jezika. Tijesno povezana s prozodijom i ritmom, ona maksimalizira izričajne mogućnosti lirike i povećava prostor autorske slobode. Promjena poretka riječi oneobičava lirski govor, čini ga enigmatičnim, uglađenim, stvara fine značenjske nijanse, ukrašava izraz.” (Bagić, 2012: 157)

4.2.2. Anadiploza

Katnić-Bakaršić (1999: 112) navodi kako je anadiploza figura iterativnog dodavanja bazirana na ponavljanju leksičkih elemenata, odnosno u njoj dolazi do ponavljanja iste riječi ili grupe riječi s kraja prve rečenice/stiha na početku naredne rečenice ili stiha. Osim što se pojavljuje u pjesništvu, također se pojavljuje u novinarstvu, fikcionalnoj prozi, publicistici i razgovornom jeziku. Njezina je uloga u pjesništvu ritmiziranje teksta, isticanje ključnih riječi, misli ili emocija. (Bagić, 2012: 32) U prozi, novinarstvu i polemici ona ima učinak inzistiranja – sintaktički harmonizira iskaz te omogućuje pojašnjavanje i širenje osnovne ideje; pogodna je za argumentaciju, logičko povezivanje različitih premisa te zaključivanje iskaza. (Bagić, 2012: 32-33)

4.2.3. Polisindeton

Odnosi se na ponavljanje istog ili istovrsnih veznika ispred riječi, sintagmi ili rečenica koje se nabrajaju u dijelu iskaza (rjeđe u čitavom iskazu). Gramatički i smisaono, ponavljanje veznika na taj način je nepotrebno, međutim sa stilističke je strane veoma izražajno jer segmentira i ritmizira iskaz, ističe pojedine riječi i misli, stvara dojam iščekivanja te „sugerira gradacijsko prikazivanje i afektivno

stanje govornika. U hrvatskom jeziku polisindeton se najčešće ostvaruje pomoću veznika *i*; kadšto se ponavljaju veznici: *a, pa, te, ili*.” (Bagić, 2012: 251)

4.2.4. Elipsa

Što se tiče ove figure, prema Katnić-Bakaršić (1991: 112) ona pripada u skupinu koju karakterizira reduciranje iskaza, odnosno elipsom se izostavlja dio iskaza koji je važan za komunikaciju. Izostavljanjem dijelova rečenice narušava se sintaktička norma, ali se rečenično značenje realizira. Izostavljeni se dijelovi ipak mogu rekonstruirati zahvaljujući kontekstu ili komunikacijskoj situaciji. Zbog takvih osobina ona uzrokuje sažetost i zgusnutost izražavanja. Što se tiče stilogenosti, obrnuto proporcionalna je njezinoj pretpostavljenosti – što je ispušteni element teže rekonstruirati, to je elipsa stilogenija. Elipse mogu nastati iz metričkih razloga, sudjelovati u heremtizaciji izraza ili pridonositi minimalizaciji lirskog ili proznog govora. (Bagić, 1991: 92)

4.2.5. Paralelizam

Prema *Hrvatskoj enciklopediji*, paralelizam je naziv za figuru ponavljanja sličnih ili istih sintaktičkih obrazaca u susjednim rečenicama, frazama ili stihovima. Učinak koji postiže jest naglašavanje određenoga dojma, pojačavanje emocija i doživljaja.

Autori Gerhard Pfandl i Angel M. Rodriguez u preglednom radu *Čitanje psalama i mudrosnih knjiga* navode objašnjenje paralelizma biskupa Lowtha: „Paralelizmom nazivam podudarnost jednog stiha ili retka s drugim. Kad se iznese prijedlog, a drugi mu se pridruži ili podvuče ispod njega, ili ekvivalentan, ili suprotstavljen u smislu, ili sličan u obliku gramatičke konstrukcije, to nazivam paralelnim redovima, a riječi ili fraze, koje odgovaraju jedna drugoj u odgovarajućim redovima, paralelnim pojmovima.” (Pfandl, Rodriguez: 2022: 29) Lowth također razlikuje tri osnovne vrste paralelizama: sintetički, sinonimni i antitetički paralelizam.

4.2.6. Pleonazam

Prema Bagiću, riječima se dodaju istoznačnice ili bliskoznačnice kako bi se postojeći iskaz razvio i proširio. Naime, pleonazam nije osobito informativan, jer ide usuprot jezičnoj ekonomiji. (Bagić,

2012: 249) Stilistički pleonazam „stvvara osviješteni govoreći subjekt. Ekspresivan je, funkcionalno obilježava iskaz, kadšto ga i suptilno dopunjuje. (...) Pleonastičnost u poeziji nije puko ponavljanje, nego oblik nijansiranja, podcrtavanja subjektivnosti lirskog Ja, estetizacije iskaza i sl. U prozi i drami pleonazam može biti element govorne karakterizacije lika.” (Bagić, 2012: 249-250)

4.2.7. Oksimoron

Dolazi od grčkih riječi *óξύς* – oštar i *μῶρος* - lud pri čemu bi doslovni prijedvod bio „oštroumna ludost”. Oksimoronom se značenjski povezuju suprotni pojmovi. „Oksimoronski spoj iznenađuje, šokira i zahtijeva tumačenje. Interpretiraju li se njegove sastavnice doslovno, on je besmislen.” (Bagić, 2012: 209) Uglavnom se pojavljuje u književnosti, novinarstvu i razgovornom stilu pri čemu je u književnosti poznat kao snažno stilsko sredstvo kojim se predočavaju krajnja, iracionalna stanja svijesti. (Bagić, 2012: 209)

4.3. Figure misli

One stilske figure koje u strofi ili stihu djeluju na izražajnu cjelinu veću od same riječi. Utjecaj ovih stilskih figura očitava se iz cijelog stiha ili cijele strofe, a odnose se na širi smisao onoga što je u riječi ili stihu rečeno. Mogu se odnositi i na preneseno značenje riječi. U nastavku će biti obrađene neke od njih poput hiperbole, gradacije, eufemizma, slavenske antiteze, hiperbole, personifikacije, paradoksa i ironije.

4.3.1. Hiperbola

Stilska figura preuveličavanja, a upotrebljava se kako bi se istaknula važnost nekog izraza. Pretjerivanjem se naglašava ideja, emocija ili obavijest te se na taj način ističe afektivni odnos govornika spram predmeta govora. Hiperbola se sastoji u kvantitativnom pretjerivanju, odnosno odlikuje ju preuveličavanje. Nekada se definira i kao „kvar mjerne tehnike”. (Katnić-Bakaršić, 1999: 113) Također, pripada među retoričke univerzalije. (Bagić, 2012: 140) Ona je ključna figura pretjerivanja koja radi na razvijanju, širenju iskaza te ju „možemo tretirati oblikom amplifikacije. Govornik gotovo na ekscesan način predočava stvari većima ili manjima nego što doista jesu.

Pretjerivanjem se mogu uvećavati ili umanjivati stvarne odlike bića, stvari, pojava ili emocija.” (Bagić, 2012: 140) Hiperbola ne posjeduje zaseban formalni lik nego se ostvaruje preko drugih figura, poput ironije. Često se nalazi izrečenom u metaforama, poredbama, antonomazijama (*On je Einstein*, *On je Don Juan*), sinegdohama, gradacijama ili metonimijama. (Bagić, 2012: 140)

4.3.2. Gradacija

Stilska figura u kojoj se riječi nižu tako da se dojam koji ostavljaju postepeno pojačava ili slabi u usporedbi s početnom predodžbom. Najveći je stupanj gradacije klimaks te se naziva još i uzlazna gradacija, a najmanji antiklimaks ili silazna gradacija. Gradacijski niz čine najmanje tri riječi, sintagme ili rečenice „koje imaju zajedničku značenjsku jezgru i koje se međusobno dopunjuju, proširuju i bogate.” (Bagić, 2012: 126) Učinci gradacije su emocionalno bojenje izraza, širenje iskaza i predočivanje slijeda razvoja kakva događaja ili procesa. (Bagić, 2012: 126)

„Njome se iskazuje govornikova subjektivnost, ona ritmizira i semantički nijansira iskaz. Najekspresivnija je u književnosti, osobito u pjesništvu.” (Bagić, 2012: 127) „Gradacija se odlikuje specifičnim sintaksičkim rasporedom svojih dijelova (najmanje je tročlana), ali uz to njena je druga bitna odlika semantički kriterij: svaki naredni član ima jednu dodatnu semu kvantiteta (intenziteta) u odnosu na prethodni, a svi članovi imaju jednu zajedničku semu kvantiteta, arhisemu kvantiteta (intenziteta).” (Katnić-Bakaršić, 1999: 114)

4.3.3. Eufemizam

Katnić-Bakaršić (1999: 85) navodi kako se eufemizme može smatrati zamjenom za vulgarizme. Odnosno eufemizmima se zamjenjuju vulgarizmi, tabu-riječi, pojmovi koji se smatraju suviše delikatnima poput smrti, bolesti, neke tjelesne funkcije, seksa i slično. „Proces eufemizacije u pravilu se tiče čovjeka i njegova društvenog života. Dubinski mu je uzrok strah pred zlokočnim koji poistovjećuje riječ i stvar, te se izgovaranje pojedinih riječi doživljava kao svetogrđe ili izazivanje demona. (...) Sam proces nastanka eufemizama posljedica je tabuiranja, tj. težnje jezika da odustane od imenovanja i pribjegne kakvoj neizravnoj formuli.” (Bagić, 2012: 119)

4.3.4. Slavenska antiteza

Slavenska je antiteza poseban oblik antiteze, međutim ne pojavljuje se u pjesmi koja je tema ovoga rada. Ipak je izdvojena kao zasebna stilska figura jer je česta pojava u narodnim pjesmama. Naime, ona je uvodna formula koja se sastoji od tri dijela: pitanja, igre pogađanja i odgovora. Njezina najpoznatija realizacija događa se na početku *Hasanaginice*:

*Što se b'jeli u gori zelenoj?
Al' su sn'jezi, al' su labudovi?
Da su snj'ezi, već bi okopnuli,
labudovi, već bi poletjeli;
nit' su sn'jezi, nit' su labudovi,
nego šator age Hasan-age.*

Naime, slavenska je antiteza „monološka, redovito na početku pjesme i kao poredba posebne vrste dotjerana do savršenstva.” (Lončar, 2006: 2) A. Veselovski, ruski istraživač, „podrijetlo slavenske antiteze povezuje uz zagonetku i opisuje ju kao dvočlani ili višečlani paralelizam iz kojega se istupa u završnoj slici. Budući da struktura figure zahtijeva koncentraciju na isto od početka do kraja, njezina se poetičnost zasniva upravo na suodnosu završne slike i slika koje joj prethode.” (Bagić, 2012: 303)

4.3.6. Personifikacija

Personifikacija je kompleksna figura kojom se kakvom predmetu, stvari, pojavi, biljci, životinji ili apstrakciji pridaju ljudske osobine, misli i osjećaji. Njezina se kompleksnost sadrži u tome što se realizira pomoću metafore, sinegdohe i metonimije. „Ona dinamizira prikazivanje, čini ga izrazito slikovitim, sugerira animiranu viziju svijeta i kadšto fantastizira čitav iskaz. (...) U pjesništvu plod je literarnih konvencija i imaginacije. Konvencionalna je u alegorijama i usmenoj poeziji, gdje su nerijetko oljuđeni planine, gore, gradovi itd. U autorskom pjesništvu znak je specifične osjećajnosti i osobite prikazivačke perspektive.” (Bagić, 2012: 245)

4.3.7. Paradoks

Stilska figura koja predstavlja proturječnost općeprihvaćenoj tvrdnji ili zaključku za koji se zna da je ispravan. Njime se postiže veća uvjerljivost misli koje izričemo. Tvrdnja izrečena paradoksom može se protumatiti kao smisljena jer dolazi iz prihvatljive premise i zaključka. Paradoksalni se element pojavljuje, u pravilu, na kraju rečenice – ničim motiviran, unosi zabunu, „sučeljava se s dotadašnjim smislom iskaza, proizvodi učinak iznevjerenog očekivanja.” (Bagić, 2012: 226) Zbog svoje enigmatičnosti, paradoksi zahtijevaju tumačenje te usporavaju komunikaciju. Njime se provocira i sažima, a puno se kaže s malo riječi. U književnosti, osobito u pjesništvu, „paradoks je sredstvo ekspresivnog izražavanja, ekstravagantne igre, naglašavanja i poentiranja.” (Bagić, 2012: 227)

4.3.8. Ironija

Naime, ovom figurom „ironičar govori posredno ili suprotno od onoga što kani kazati – kori hvaleći, hvali kudeći, prezire diveći se, hini neznanje, svjesno prešućuje ili kaže manje nego što se očekuje. Ironija je polifonijska figura diskurza čije funkcioniranje karakterizira razmak između znaka i smisla, rečenog i mišljenog, ‘slova’ i ‘duha’ stvari, iskaza i iskazivanja.” (Bagić, 2012: 158) Ironiju ne karakterizira posebna lingvistička struktura nego se ona ostvaruje preko drugih figura poput antifraze, hiperbole, litote, paradoksa ili igre riječima. „Ironija je u središtu majeutike, Sokratova umijeća da – predstavljajući se nezalicom – sugovornika privede spoznaji. Njegova se maksima *Znam da ništa ne znam* može tumačiti i kao vrhunski primjer ironije.” (Bagić, 2012: 162)

4.3.8. Alegorija

Dolazi od grčke riječi *ἀλληγορία* što znači „slikovit govor“, a predstavlja „zoran, verbalni, likovni, gestični, glazbeni ili sinkretični prikaz kakva smisla, ideje ili pouke (...) figura kojom se kakvom prikazu pridaje vrijednost različita od doslovne.“ (enciklopedija.hr, 2023)

„Tipični likovi alegorijskog prikazivanja su ljudi, životinje i vegetacija. U pismu konvencionalizirani znak alegorije jest veliko početno slovo personificiranih likova (Pravda, Ljubav, Starost). Ponekad se alegorija opisuje i kao proširena ili kontinuirana personifikacija. (...) Sve do 18. stoljeća alegorija i simbol su sinonimi. Razlika se uspostavlja u romantizmu, posebice s Goetheovim svođenjem alegorije

na didaktičku vježbu: ‘Velika je razlika traži li pjesnik pojedinost u funkciji univerzalnog ili vidi univerzalno u pojedinačnom. U prvom se slučaju dobiva alegorija, u kojoj pojedinačno vrijedi samo kao primjer, amblem univerzalnog; u drugom slučaju otkriva se prava narav poezije: iskazuje se pojedinačni slučaj bez misli i bez aluzije na univerzalno’. Iako je objema figurama svojstveno dvostruko čitanje, razlike su očite. Simbol se utemeljuje u jednom znaku (riječi ili slici), alegorija obilježava iskaz; simbol je uglavnom razgranate semantike (isti znak može simbolizirati različite ideje), alegorija ima samo jedan smisao; simbol je stalno otvoren novim pojašnjenjima, alegorija je zatvoren značenjski sustav.’ (Bagić, 2012: 16)

4.4. Figure riječi (tropi)

Nastaju promjenom osnovnog značenja riječi. Utječu na vrlo slikovito izražavanje jer se riječi koriste u prenesenom značenju te na taj način utječu na bogatstvo mogućnosti upotrebe jezika. Sam izraz dolazi od grčke riječi „tropos“ što znači „obrat“ pa tako izraz unutar ovih figura nikada nije ono što se prvotno očekuje, a mogu se smatrati najkompliciranijima za tumačenje.

4.4.1. Metafora

Prema Aristotelu, metafora je figura riječi ili trop te predstavlja neobično upotrijebljen izraz „prenesena“ značenja za uobičajen izraz s kojim se nalazi u odnosu značenjske sličnosti. Kao i svaki trop, ona je „stilski postupak kojim se postižu određeni željeni učinci, otklon od pravilne uporabe riječi svojstven prije svega pjesničkomu jeziku. No dok ukrašava i obogaćuje govor, ona po Aristotelovu tumačenju ujedno otkriva nevidljiva suglasja među raznorodnim stvarima i pojavama.“ (enciklopedija.hr, 2023)

Metafora, kao takva, ima sposobnost reorganizacije našega viđenja svijeta, obogaćuje percepciju, pokreće imaginaciju, „a iskazu priskrbuje neposrednost i slikovitost. (...) U metaforizacijskoj se ulozi mogu pojaviti imenice, glagoli, pridjevi, prilozima itd. (...) Metafora se u funkciji imenovanja pojavljuje u filozofiji, znanosti, edukativnom diskurzu. (...) Poetska je metafora originalna, lucidna, inventivna. Njome se povlače iznenađujuće analogije, upućuje na percepcijske, reflektivne i retoričke osobitosti pojedinog pjesnika, obogaćuje lirski imaginarij novim slikama.” (Bagić, 2012: 187, 189)

4.4.2. Metonimija

U lingvistici i stilistici predstavlja termin za promjenu osnovnoga značenja riječi njezinom uporabom u prenesenom značenju koje se temelji na bliskosti (prostornoj, osobnoj ili vremenskoj) dviju označenih pojavnosti. Lingvistički se tumači kao važan čimbenik u proširenju leksičke i semantičke strukture. (enciklopedija.hr, 2023)

Metafora i metonimija često se uspoređuju i proučavaju, a u čemu je najpoznatiji Jakobson koji navodi jasnu distinkciju: „metafora je nemoguća u poremećaju sličnosti, a metonimija u poremećaju bliskosti. (...) Metonimija se najbolje može sagledati u stalnoj usporedbi s bliskom figurom metaforom. Kao prvo, metonimija i metafora počivaju na asocijaciji između dviju ideja i obje pripadaju prenesenom načinu izražavanja. Obje figure omogućuju govorniku da govori o nečemu kao da je što drugo. No u metonimiji dva smisla ne počivaju na konceptualnoj sličnosti, oni podržavaju odnos ili asocijaciju po bliskosti, egzistencijalni odnos s uobičajenom referencijom određene riječi. Metonimija se zasniva na prijenosu u denominaciji, tj. označivanju neke stvari imenom druge, a obje su u nekoj prirodnoj vezi, dok je metafora riječ o supstituciji jedne riječi nekom drugom s kojom se uspoređuje, ali bez poredbenog veznika *kao...*” (Vajs, 2001: 130-132)

4.4.3. Sinegdoha

Trop u kojemu se jedna riječ zamjenjuje drugom riječi pri čemu je opseg sadržaja riječi koja zamjenjuje širi ili uži od sadržaja riječi koji se zamjenjuje naziva se sinegdoha. Stih u pjesmi *Razdrti psalam* Miroslava Krleže „Majke - / Vi bacate djecu u čađavo ždrijelo topa“ temelji se na sinegdohi *pars pro toto* jer se dio zamjenjuje cjelinom, odnosno riječ „top“ zamjenjuje cjelokupno ratno zbivanje. (enciklopedija.hr, 2023) *Pars pro toto* sinegdohom izraz se konkretizira, oživljava i ukrašava, uvode se pikantni i koloristički detalji. (Bagić, 2012: 293)

Također je podvrsta metonimije, a pojmovi se u njoj uklapaju jedan u drugi. U pravilu je kvantitativna dok je metonimija kvalitativna. (Bagić, 2012: 291)

„Sinegdoha omogućuje variranje u jeziku i mišljenju, sažimanje i širenje diskurza.” (Bagić, 2012: 292)

4.4.4. Epitet

Riječ koja se dodaje imenici da ju pobliže označi, u užem je smislu ponajprije pridjev kojim se osobito ističe neko svojstvo predmeta. Na taj se način predodžba koja stoji iza spoja pridjeva i imenice čini življom, potpunijom i jasnijom. „Zbog česte uporabe, posebno u usmenom narodnom pjesništvu, nerijetko djeluje klišeizirano, npr. *zelena trava, rumena jabuka, rujno vino, vita jela, sjajna zvijezda* i sl.“ (enciklopedija.hr, 2023)

„Epitet je pridjev koji imenicu obogaćuje poetskom karakterizacijom i nerijetko upozorava na govornikovu osjećajnost, percepciju ili specifičnu perspektivu motrenja (*ugašene slutnje, nijeme oči, filigranski pločnici*). Atribut je nositelj dodatne obavijesti, a epitet stilogene karakterizacije. (...) U klasičnoj retorici epitet se promatra kao stilski ukras (*epitheton ornans*), povremeno čak kao podvrsta pleonazma.” (Bagić, 2012: 110)

Poznat i čest je stalni epitet ili *epitheton perpetuus*. Takav pridjev uvijek stoji uz istu imenicu, a riječ je o frazeologiziranoj sintagmi. S njima se povezuju tzv. homerski epiteti: *ružoprsta Zora, brzonogi Ahil, ljepokosa Leta* itd. I u našem su usmenom pjesništvu također prisutni: *sivi soko, britka sablja, vito koplje, sinje more, noge lagane, vjerna ljubav, bijela vila, bijeli dvori, stara majka* itd. (Bagić, 2012: 110-111)

4.4.5. Simbol

U književnosti se njime izrazu ili riječi pridaje prošireno značenje. Vrlo je kompleksan pojam te se koristi u raznim granama poput stilistike, filozofije, astrologije, antropologije, psihoanalize, sociologije, hermeneutike, poetike itd.

Distinkciju između znaka i simbola čini to što znak „prenosi informacije o nekom važnom predmetu ili zamisli, dok simbol nastoji pokrenuti niz percepcija, vjerovanja i emocionalnih odgovora” (O'Connell i Airey u: Bagić, 2012: 285)

„Najopćenitije, simbol je konkretna stvar, koja prema manje ili više ustaljenoj vezi, upućuje na kakvu ideju ili apstrakciju; vidljivo evocira nevidljivo, teško izrazivo predočava se uvriježenim ili motiviranim znakovima kojih je značenje trenutačno dostupno i lako razumljivo. Tako se kategorije marljivosti, savršenstva i nevinosti redovito označavaju simbolima *pčele, kruga i snijega*; *golub* je simbol mira, *lastavica* proljeća, *vaga* pravde, *zora* mladosti itd.” (Bagić, 2012: 285)

5. EPSKA POEZIJA I POVIJESNI EP

Prema Dunji Fališevac, epska književnost u stihu, „a prvenstveno ep kao njezin visokohijerarhizirani žanr koji obrađuje tematiku od vitalna interesa za život nacije, nastaje u hrvatskoj književnosti u razdoblju humanizma, u drugoj polovici 15., a bit će produktivan tijekom cijelog 16. stoljeća.” (Fališevac, 1997: 8) Epske podvrste koje su se oblikovale u hrvatskoj književnosti tijekom humanizma i renesanse su: *mitološki ep*, *biblijsko-religiozni ep*, *alegorijski ep* i *povijesni ep*. Što se tiče povijesnoga epa, kojemu pripada predložak ovoga rada, odlikuje se temom iz hrvatske povijesti koji obrađuje antitursku tematiku „i koji će u hrvatskoj epici biti plodan do kraja 19. pa i u 20. stoljeću.” (Fališevac, 1997: 9)

Medijevalna koncepcija o feudalnom podrijetlu epske poezije tvrdi da je nastajala na srednjovjekovnim dvorcima i oko njih. Naime, postojali su dvorski pjevači i profesionalne pjevačke družine koji su je oblikovali i pridonosili njezinoj popularnosti i optičajnosti. (Kekez, 1983: 200) Budući da je glavna tematika naših epskih pjesama bila vezana za povijesnu prisutnost Turaka, za nju se dugo mislilo kako nije starija od 15. stoljeća. Međutim, „podaci o njoj prisutni su sve više u domaćoj i stranoj literaturi, s tom razlikom što su za opće znanje o njoj neki podaci i komentari bili manje, a neki više odsutni. (...) Mnogi, pa i spominjani Alberto Fortis, smatrali su *Razgovor ugodni* zbirkom epskih narodnih pjesama.” (Kekez, 1986: 180-181) Naime, djelo *Razgovor ugodni naroda slovinskoga* primljeno je u narodu kao usmenoknjiževna epika, a donedavno je bilo i „pravi narodni brevijar koji se svakodnevno sricao. Takvim je shvaćeno i izvan naših granica i preko njega naša usmena epika prodire u svijet, u kojemu će barem dva stoljeća doživljavati zavidan ugled.” (Kekez, 1986: 180)

„Epska pjesma u pravilu polazi od povijesnih i društvenih zbivanja, ali ona takve podatke transponira u umjetničku istinu, pa su u njoj i društveni odnosi cjelovitiji od onih što ih historiografija može ponuditi.” (Kekez, 1986: 181) Navedeni citat primjenjiv je i na samo djelo „Boj Luke Ibršimovića s Turcima“ jer se epska pjesma od 14. do sredine 19. stoljeća počela koristiti novom oblikovnom građom, „kada je u razvoju podržavaju zbivanja što ih pruža nadir i prisutnost Turaka. Najvećemu broju primjera nosioci su radnje likovi Janka Sibirjanina, Ive Karlovića, Marka Kraljevića, bana Derenčina, Mijata Tomića, Starine Novaka, Malog Radojice, Maloga Marijana i brojnih drugih.” (Kekez, 1986: 181) Ono bez čega ne možemo zamisliti epsku pjesmu jesu fabula i likovi koji su

preuzeti iz društvene stvarnosti, „ali bez oponašanja, već transformacijom, i uvijek tako da ne iznevjeri potencijalnost zbivanja.“ (Kekez, 1986: 181) Takvu osobinu nazivamo *epskom objektivnošću*. „Po fabuli koja obrađuje aktualne povijesne događaje, nacionalnom značenju tematike, društveno-povijesnoj i političkoj angažiranosti povijesni tip epa obavljat će i mnogo važnih izvanknjiževnih funkcija i biti nosilac najvažnijih povijesnih, političkih, društvenih, etničkih ideologema hrvatskog kulturnog života.“ (Fališevac, 1997: 9) Naracija u stihu „u hrvatskoj je kulturi gotovo uvijek bila zauzeta realističkim, mimetičkim sadržajima, temama i motivima, onakvima koji su trebali imati relevantno značenje za život zajednice i oblikovati razne oblike ideološke svijesti recipijenata.“ (Fališevac, 2003: 11)

Što se tiče likova, epska fabula oblikuje živote onih „koji djeluju u određenoj društvenoj sredini, na tlu stanovitih povijesnih događaja, usred običajnih datosti sredine, a odmah zatim prezentira i njihov život, ideje, misli, konflikte.“ (Fališevac, 1997: 6)

Svaki čitatelj epa „u početku djela očekuje kratko određenje epske teme, zatim invokaciju, ostvarenu apostrofom, a i poneku apelativnu figuru, kojom pripovjedač uspostavlja izravnu komunikaciju s recipijentom. Ubrzo zatim uslijedit će, najčešće, opis glavnog lika, epskog junaka, bilo pozitivnog bilo negativnog, opis u kojem će se lik predočiti čitatelju prvo u svojem vanjskom obličju: bit će nabrojani dijelovi njegove odjeće, i mnogo epiteta, često i metafora-simbola, a njegovo junaštvo ili neke druge karakterne osobine bit će recipijentu ocrtane nabrajanjima i usporedbama (...) s drugim slavim i poznatim junacima ili likovima sličnih osobina bilo antičke bilo biblijske povijesti. (...) U epu s važnom povijesnom temom u kojem se opisuje bitka sukobljenih strana pripovjedač će čitatelju epitetima, metaforama-emblemima, nabrajanjem i poredbama omogućiti živu, vizualno posve jasnu predodžbu svih vojničkih redova sukobljenih vojski, njihovu odjeću, obilježja vlasti, moći i vojničke hijerarhije, kao i vrste oružja s kojim su u bitku krenuli. Samu bitku pripovjedač će nastojati opisati što življe, inzistirajući na nabrajanju i nizanju dinamičnih glagola, glagola zbivanja, kao i na figurama *per adiectionem*, a želeći dočarati zveket oružja, nerijetko će se poslužiti i nizanjem brojnih zvukovnih figura.“ (Fališevac, 1997: 58)

Epska se zbivanja mogu dodatno usporavati raznim umetnutim retardacijama, brojnim digresijama, sporednim epskim scenama i likovima, epskim epizodama itd., a koji čine tzv. epsku opširnost. Osim ovih navedenih tehnika oblikovanja, prisutan je i epski dijalog čija je posebna vrsta *borba riječima*. Taj se plan epske tehnike može dvojako očitovati: a) *pismom*, „kojim jedan protivnik poziva drugoga na dvoboj; pismom se predlaže ili određuje mjesto dvoboja, protivniku se postavljaju nemogući uvjeti

s ciljem da ne bi izbjegao dvoboj, prijeti se, vrijeđa se ono što je najsvetije; b) žučljivim izgovaranjem uvredljivih riječi *licem u lice* dvaju protivnika izravno prije fizičkoga obračuna.“ (Kekez, 1986: 182) Svako epsko djelo „s klasičnim epskim pripovjedačem koji nije uključen u samu priču postoji na dvije vremenske razine: na razini pripovjedačeva vremena i na razini vremena u kojem se događa radnja, onog u kojem se odvija fabula. U odnosu na pripovjedno, pripovjedačevo vrijeme, ispričano vrijeme, vrijeme odvijanja događaja ispričanih u fabuli u pravilu je prošlo vrijeme: pripovijedani događaji već su završili prije početka naracije, pa pripovijest u trenutku započinjanja otvara svojim riječima njihov davni, prošli tijek. Omeđenost i definiranost epskog djela ovim dvjema vremenskim razinama otvara brojne mogućnosti oblikovanja planova priče i njihovo postavljanje u raznolike vremenske perspektive.” (Fališevac, 1997: 5-6)

Obratimo li pažnju na opise bojnih scena, oni mogu biti *sinkroni* (kada se eksplikativni dijalog odvija u isto vrijeme kada i bojni sraz) ili *retrospektivni* (kada se eksplikativni dijalog odvija nakon boja).

Što se tiče naracije, antička retorika razlikovala je (prema sadržaju) nekoliko vrsta, te je umjetničko pripovijedanje klasificirala na sljedeći način: 1. *pripovijedanje o događajima*, razlikuje se prema stupnju istinitosti: *historia* – pripovijedanje o istinitom; i *fabula* – pripovijedanje o vjerojatnom; 2. *pripovijedanje o osobama*. (Fališevac, 1997: 55)

Epske formule čine sastavni dio epskih pjesama budući da su se neke od njih i danas održale u svakodnevnom govoru. Najpoznatiju epsku formulu čini *stalni epitet* koji se uvijek dodaje istome pojmu kao njegovo nerazdvojno obilježje, a neki od primjera su grlo koje je stalno bijelo, vjerni sluga, svijetlo oružje itd. Uz stalni epitet postoji i *ukrasni pridjev* „koji se dodaje imenici sa stilskom funkcijom da istakne temeljnu vrijednost ili idealno kvalitativno obilježje pojma.“ (Kekez, 1986: 182) Najčešći je stih epske poezije tzv. epski deseterac (4 + 6) iako je manji broj pjesama ispjevan u osmercu koji je tipičan stih lirskoga pjesništva. Prema Davoru Dukiću, asimetrični (junački, epski) deseterac predstavlja izrazito dominantan stih epskih pjesama, „kojemu jedino u makedonskoj i bugarskoj epici donekle konkurira osmerac, te u starijem sloju hrvatske usmene epike dugi bugarštički stih.“ (Dukić, 2004: 9)

Naime, najstarije zbirke usmenih pjesama nastale su prije preporodnoga doba te se zlatnim dobom hrvatske usmene epike smatra posljednja četvrtina 19. stoljeća. „Razdoblje između narodnog preporoda i plodonosnog odziva na Matičin poziv iz 1877., odnosno otprilike između 40-ih i 90-ih godina 19. stoljeća, predstavlja klasično razdoblje u razvitku hrvatske usmene epike. (...) Već su Matičini sakupljači iz 80-ih godina prošlog stoljeća jadikovali katkad nad izumiranjem narodne

pjesme prouzročene promjenama društvenog života: prodiranjem pismenosti i elemenata urbane kulture u dotada isključivo ruralnim sredinama.“ (Dukić, 1997: 9) Ono što možemo pronaći u Botičinoj *Usmenoknjiževnoj čitanci* jest najstariji zapisani hrvatski usmenoknjiževni distih:

„O Jelo, vita jelo,

Na hod' samo na vodu“

koji potiče iz 1462. godine. (Botica, 1995: 10)

6. FRA LUKA IBRIŠIMOVIĆ – SOKOL

Hrvatski kulturni djelatnik i protuturski ratnik, fra Luka Ibrišimović, rođen je u Požegi oko 1626. te ondje i preminuo 1698. godine, a u rodnom je gradu djelovao od 1682. do smrti. Prezime *Skoko* nosio je po ocu, međutim poslije je preuzeo majčino prezime Ibrišimović. Kao što mu i sama titula govori, bio je franjevac, a školovao se u Požegi, Velikoj, Gyöngyösu u Ugarskoj te u Italiji (Ferrara, Rim). Kao župnik djelovao je u Ratkovici (1652 – 1655) i Požegi (1662), bavio se lektoriranjem i propovijedanjem u Velikoj (1656 – 1658), a 1675. imenovan je generalnim vikarom Zagrebačke biskupije na području osmanskoga dijela Slavonije. Gorljivo je djelovao na oslobođenju hrvatskih krajeva pod osmanskom vlašću i njihovu sjedinjenju s banskom Hrvatskom, a njegova je najpoznatija svojevrsna pobjeda nad Turcima kraj Požege 12. ožujka 1689. godine. Nakon oslobođenja Slavonije „radio je na uspostavljanju reda i mirnodopskih uvjeta života, nastojeći zaštititi stanovništvo od nasilja carskih komorskih službenika.“ (enciklopedija.hr, 2023) Iako su ga Turci više puta zatvarali te ga 1683. osudili i na smrt, oslobođen je uz otkup. Opjevan je u brojnim pjesmama, dok u ovoj ima ulogu vojskovođe i svećenika: „tako će u junačkim pjesmama s osnovnim motivom borbe funkciju 'naših junaka' preuzimati kršćanski junaci bez obzira na svoje, iz suvremenije perspektive gledano, nacionalno podrijetlo, dok će funkciju protivnika u pravilu preuzimati likovi Turaka (muslimana).“ (Dukić, 1997: 12) Amblemsko obilježje koje se veže uz fra Luku Ibrišimovića jest „Sokol“ budući da se na brdu Sokolovcu (pored Požege), uz pomoć narodne vojske, sukobio s Osmanlijama te ih ondje i porazio.

7. BOJ FRA LUKE IBRIŠIMOVIĆA S TURCIMA

Navedeno djelo započinje invokacijom kao što to i jest jedno od obilježja epske poezije. Naime, vila izgovara pohvalu dolasku ranoga proljeća te se odaje počast probujaloj prirodi koja pomaže hajducima:

„Mili Bože i Djevo Marijo,
Mili Bože i nediljo mlada,
Koji uzrok, koje li ufanje,
Koje li je nama oćikanje.
Da su šume rano probrstale,
Probrstale i već prolistale,
Prij' prolića još u zimi ljutoj
Kada cvita ni viditi nije!
Šuma lista za mlade junake,...“

(Botica, 1995: 136)

Vilinin pozivom u boj protiv Turaka započinje zaplet djela, a jedina osoba koja ju je ćula bila je sam protagonist – fra Luka Ibrišimović, svećenik koji će postati vojnikom:

„Nitko ne ću, što nabraja vila,
Nitko ne ću, do jednog Sokola,
Sokol Luke, sibirjnskoga roda.
Sokol Luka poslušao vilu,
Pa on svlaći misnićko odielo,
I oblaći od megdana ruho,...“

(Botica, 1995: 136)

Nakon što je okupio ćetu, ohrabrio je „mlade sokoliće“ te ih govorom potaknuo na boj i probudio njihov borbeni duh. U zoru su odlučili napasti Turke što ćini vrhunac djela:

„Djeco moja, mladi sokolići,
Sutra ćemo zorom udariti
I na Turke silno navaliti
Dok su Turci jošte nepripravni...!‘

(...)

Udri Sokol na turske šatore,
Na šatore i pospane Turke.
Skaču Turci sneni i pospani,
Skaču Turci, al' uteć ne mogu,..."

(Botica, 1995: 136)

Preokret ili peripetiju čini uspješna pobjeda fratrove hrabre čete protiv mnogobrojnih Turaka, međutim našao se i jedan od preživjelih neprijatelja. Naime, radi se o Bršljanović-agi kojega će Sokol i njegova četa otpremiti caru u Beč:

„Agu ćemo u Beč otpraviti
I poklonit caru gospodinu.“

(Botica, 1995: 137)

Završetak djela, koji ujedno čini i rasplet, obilježen je fra Lukinim presvlačenjem iz vojničke odore u misno odijelo te zahvalom Bogu i Mariji:

„On mi svlači od megdana ruho,
A oblači misničko odielo
Pa zahvali Bogu i Mariji.“

(Botica, 1995: 137)

8. FIGURE U PJESMI

U svim se klasičnim epovima „intenzivira ukras, pojavljuje se relativno velik broj figura koje imaju ulogu ukrašavanja, ali i razne druge funkcije.” (Fališevac, 1997: 59) Figure su također odgovorne za

oblikovanje epskog teksta kao narativnog djela i za oblikovanje „cjelokupne slike predočenog epskog svijeta.” (Fališevac, 1997: 59)

Sljedeća će figuracija u epu kod recipijenta izazvati osjećaj kao da je i sam doživio određene trenutke u vlastitom iskustvu, „figuracija će recipijentu omogućiti i jasnu vizualizaciju ispričovijedanog i duhovno tako uvjerljivu recepciju priče kao da se dogodila i odigrala u čitateljevu životu...” (Fališevac, 1997: 61)

8.1. Figure dikcije

Figure dikcije koje će se u ovome djelu pronaći jesu: asonanca, aliteracija, anafora, apokopa, sinkopa i afereza.

ASONANCA

„Mili Bože **i** nediljo mlada“

(Botica, 1995: 136)

„**To** govori Sokol od Sibirja,
To govori pa se preoblači.“

(Botica, 1995: 137)

Asonanca se može promatrati kao „imitativna harmonija” (Bagić, 2012: 73), njom se na subjektivan način naglašava ritam te emocionalno stanje govornika.

ALITERACIJA

„Skaču Turci sneni i pospani“

(Botica, 1995: 136)

„**Z**lo sjedite, **z**lo vino pijete,
Zlo će biti, ak' se ne dignete“

(Botica, 1995: 136)

Aliteracija u ovom slučaju ima zadatak segmentiranja iskaza, pripomaže njegovu memoriranje. U drugom se primjeru naglašava zlo protiv kojega treba nešto poduzeti, a ne mu se predavati dok je opasnost iza ugla. Pokušava se izazvati osjećaj krivnje te ujedno motivirati prisutne na pokret i akciju protiv neprijatelja kako bi se postiglo dobro.

ANAFORA

„**Nitko ne ču**, što nabraja vila,
Nitko ne ču, do jednog Sokola“

(Botica, 1995: 136)

„**To govori** Sokol od Sibirja,
To govori pa se preoblači.“

(Botica, 1995: 137)

„**Skaču Turci** sneni i pospani,
Skaču Turci, al' uteć ne mogu“

(Botica, 1995: 136)

„**Mili Bože i** Djevo Marijo,
Mili Bože i nediljo mlada“

(Botica, 1995: 136)

Važna je za ritmizaciju teksta i govora, a zauzima jako sintaktičko mjesto, odnosno početak rečenice; njom se pokušava zaokupiti pozornost čitatelja. U trećem se primjeru želi probuditi napetost, dočarati nemoć zloglasnih Turaka od malenog naroda, malene vojske koja će ih dobrom organizacijom uspjeti poraziti.

APOKOPA

„Zlo će biti, **ak'** se ne dignete,...“

(Botica, 1995: 136)

„I hajdete **Turcim'** ususrete,...“

(Botica, 1995: 136)

„Skaču Turci, **al' uteć** ne mogu,...“

Apokopa je u ovom slučaju poslužila kao pomoćno sredstvo kojim se izgrađuje epski deseterac, osim toga ima estetsku i ritmičku funkciju. Budući da se radi o puku koji ide u borbu s neprijateljima, razgovorni se stil može protumačiti i kao poziv na bliskost i suradnju, približavanje suborcima i motivacija naroda za boj.

SINKOPA

„Već se **diž'te** na noge lagane...“

(Botica, 1995: 136)

Upotrebom sinkope, kao i apokope dolazi do metričkog ujednačavanja stihova, dolazi do realizacije epskoga deseterca (4+6). Također se može protumačiti i kao govorna karakterizacija likova jer je za kraj iz kojega predložak potječe karakteristično izostavljanje samoglasnika u sredini, na krajevima pa i na počecima riječi.

AFEREZA

„Vila zbori i **‘vako** govori:...”

(Botica, 1995: 136)

8.2. Figure konstrukcije

Od sintaktičkih figura u ovoj epskoj pjesmi možemo naići na inverziju, elipsu, anadiplozu, pleonazam, oksimoron i paralelizam.

INVERZIJA

„Njima treba hlada i pokrova,
Zato šuma već je prolistala.“

(Botica, 1995: 136)

Rečenična inverzija utječe na ritam i intonaciju u pjesmi, takvim redom riječi naglasak se stavlja na šumu i njezinu zadaću – stvara se dojam kao da je prolistala samo kako bi mogla štititi junake.

OKSIMORON

„**Ljepu čet**u silnijeh junaka“

(Botica, 1995: 136)

PARALELIZAM

„Koji uzrok, **koje li** ufanje,
Koje li je nama oćikanje.“

(Botica, 1995: 136)

ANADIPLOZA

„Iz šume se čuje **pozivanje**,
Pozivanje posestrime vile.“

(Botica, 1995: 136)

„Samo osta **Bršljanović**-aga
Bršljanović, žalostna mu majka!“

(Botica, 1995: 136)

„Da su šume rano **probrstale**,
Probrstale i već prolistale“

(Botica, 1995: 136)

Anadiplozom se postiže ritmiziranje teksta, isticanje ključnih riječi, radnji, emocija i misli.

ELIPSA

„Sve pogibe, nitko ne ostade,...“

(Botica, 1995: 136)

„Kada čuli mladi sokolići,...“

(Botica, 1995: 136)

Elipsom se narušava sintaktička norma jer se izostavljaju dio ili dijelovi rečenice, međutim oni se mogu rekonstruirati zahvaljujući kontekstu. Postiže se sažet izraz, ali se na taj način radnja ubrzava, postaje dinamična i stvara se veća napetost, iščekivanje u čitatelja ili slušatelja.

PLEONAZAM

„Kada čuli **mladi sokolići**,
Što govori Sokol od Sibirja,...“

(Botica, 1995: 136)

Iako se već iz imenice *sokolić* može utvrditi kako se radi o malenom i mladom sokolu, dodavanjem *mladi* stavlja se naglasak na nezrelost, nesputani duh i snagu koju Luka Ibrišimović posjeduje u svojoj četi. *Sokol* u ovom odnosu predstavlja i svojevrsnu očinsku figuru, sigurnost i povjerenje što je ujedno i odlika onoga koga uspješno vlada svojom vojskom.

8.3. Figure misli

Od figura misli, u epskoj se pjesmi nalaze gradacija, eufemizam, personifikacija, paradoks i hiperbola.

GRADACIJA

„Pogiboše age i spahije,
Janjičara ni broja se ne zna;
Samo osta Bršljanović-aga,
Bršljanović, žalostna mu majka!“

(Botica, 1995: 136)

„Sve pogibe, nitko ne ostade“

(Botica, 1995: 136)

EUFEMIZAM

„I lijepo ste **bojak** dovršili...“

(Botica, 1995: 136)

Upotrebom deminutiva za boj uklanjaju se svi mogući prizori pogibije u bitci te se stvara privid nečega normalnoga i neizbježnoga za četu pod nadzorom Božjega poslanika. Od silnih priprema i motivacija za boj u početku, naposljetku pobjedom Sokolove vojske s boja se skida oznaka strašnoga i nedostižnoga, njegovi važnost i veličina bivaju umanjeni, a pobjednici junaci koji ipak ostaju *mladi sokolići i djeca*.

PERSONIFIKACIJA

„Britka sablja za šalu ne znade“

(Botica, 1995: 136)

„Kad je sutra danak osvanuo,
I Danica pomolila lice“

(Botica, 1995: 136)

PARADOKS

„To govori Sokol od Sibirja,
To govori pa se preoblači.
On mi svlači od megdana ruho,
A oblači misničko odielo
Pa zahvali Bogu i Mariji.“

(Botica, 1995: 137)

HIPERBOLA

„Šuma lista za mlade junake,
Za junake i za slobodnjake.”

(Botica, 1995: 136)

8.4. Figure riječi (tropi)

Tropi koji se u pjesmi pojavljuju jesu: metafora, sinegdoha, simbol i stalni epiteti.

METAFORA

„**Sokol Luka** poslušao vilu“

(Botica, 1995: 136)

„Djeco moja, **mladi sokolići**“

(Botica, 1995: 136)

SINEGDOHA

„**Britka sablja** za šalu ne znade”

(Botica, 1995: 136)

U ovom slučaju britkom sabljom upravlja ruka, tj. čovjek koji postaje nemilosrdan kad je u pitanju neprijatelj kojega treba poraziti.

SIMBOL

„Što govori Sokol od Sibirja...”

(Botica, 1995: 136)

Fra Luka Ibrišimović u simbiozi sa svojim nadimkom i krajem iz kojega dolazi postaje simbolom za hrabrost, odlučnost i organizaciju vojske. Njega više nije potrebno imenovati punim imenom, titulom ili prezimenom kako bi se znalo na koga se referira.

STALNI EPITETI

„**Britka** sablja za šalu ne znade“

„Kada čuli **mladi** sokolići“

„Ljepu četv **silnijeh** junaka“

„Da sakrije **silnu** tursku vojsku“

„Dižite se na noge **lagane**“

(Botica, 1995: 136)

9. LIKOVI

Glavni je lik istoimeni junak epa **fra Luka Ibrišimović**, a njegovu službu svećenika i vojnika potvrđuje sljedeći citat:

„Sokol Luka poslušao vilu,
Pa on svlači misničko odielo,
I oblači od megdana ruho“

(Botica, 1995: 136)

Osim što je uz svećeničku ulogu preuzeo i ulogu vojskovođe te se na taj način pokazao kontradiktornim samim ciljevima svoje prvotne, svećeničke službe, a koja zahtijeva ponizan život bez grijeha, preuzeo je pravdu u svoje ruke i potaknuo mladu četu na boj protiv neprijatelja. Iako je prekršio jednu od Božjih zapovijedi („Ne ubij!“), fratar se na samom završetku djela vraća u svoje misno odijelo i zahvaljuje se Bogu i Mariji te se vraća svojem svakodnevnom životu što je također i obilježje paradoksa u pjesmi. Što se tiče karakternih osobina, može se zaključiti kako je bio dobar motivator i vođa, dok je opis fizičkog izgleda izostao:

„Dižite se na noge lagane,
Pa hajdemo Turcim' ususrete.“

(Botica, 1995: 136)

„Djeco moja, mladi sokolići,
Sutra ćemo zorom udariti
I na Turke silno navaliti
Dok su Turci jošte nepripravni.“

(Botica, 1995: 136)

Od idućih se likova može istaknuti i pokretačica radnje, **vila**, koja je i pozvala narod u boj protiv Turaka. Botica ju definira kao zaštitnicu junaka i prenositeljicu pjesničke poruke koja je ujedno i

posrednica i tumačiteljica zbivanja. Ono što ona traži od svojega naroda jest sloga kojom će uspjeti pobijediti silnu tursku vojsku:

„Oj Slavonci, since od junaka,
Zlo sjedite, zlo vino pijete,
Zlo će biti, ak' se ne dignete,
Ne dignete i ne razgledate.
Nad vama je šuma probrstala,
Probrstala i već prolistala.
Da sakrije silnu tursku vojsku,
Silnu vojsku cara čestitoga,
Koja će vam mnogo dodijati.
Već se diž'te na noge lagane,
I hajdete Turcim' ususrete,
Ako Bog da, da složni budete,
A i složno na njih udarite,
Lasno ćete Turke predobiti.“

(Botica, 1995: 136)

Nakon vile, u djelu sudjeluje i četa fra Luke Ibrišimovića čije sudionike on naziva **mladim sokolićima**, budući da je i on sam Sokol. Vidimo ih kao mladu snagu, punu borbenoga duha nakon što ih je fratar ohrabrio i u njima pobudio osjećaje nacionalne pripadnosti:

„Kada čuli mladi sokolići,
Što govori Sokol od Sibirja,
Na lake se noge podigoše
I vojevat s njime obećашe.“

(Botica, 1995: 136)

Osim toga, ono što ih karakterizira su poslušnost i povjerenje jer su zahvaljujući njima uspjeli pridobiti mnogoljudniju i uvježbaniju vojsku:

„Čujte djeco, mladi sokolići,
Liepo ste me danas poslušali

I liepo ste bojak dovršili“

(Botica, 1995: 136)

10. ZAKLJUČAK

Ovaj je završni rad analizirao epsku pjesmu „Boj Luke Ibrišimovića s Turcima“. Kao što je već spomenuto, za naše je krajeve bila karakteristična tematika turskih osvajanja, a funkciju „naših

junaka“ preuzeli su kršćanski junaci od kojih su neki i stvarne povijesne ličnosti kao što je i sam fra Luka Ibrišimović pa se samim time žanrovski može raditi i o povijesnome epu.

Budući da pjesma sadrži fabulu i likove, epski je dijalog također bio prisutan, a ponajviše ga je vodio Sokol s „mladim sokolićima“ u svrhu motivacije i ohrabivanja za nadolazeću borbu protiv jačih i mnogobrojnijih.

Utvrđeno je kako se u opisu bojnih scena koriste i sinkroni i retrospektivni opisi jer se dijalog odvijao za vrijeme boja, ali i neporedno nakon završetka istoga.

Iako se radi o epskom desetercu, mnoštvo upotrijebljenih figura znatno je doprinjelo razvoju radnje pa tako i ritmičnosti pjesme na koju su utjecale upotrebe anafore, asonance, aliteracije, anadiploze, gradacije itd., a posebno apokope, afereze i sinkope. Upotrebom stalnih epiteta potvrđuje se obilježje klasičnih epova u kojima predstavljaju neizbježan postupak kao što je oprimjerila i Dunja Fališevac. Osim navedenih epskih formula tako i ovaj predložak pokazuje predvidljive značajke karakteristične za epove općenito – invokaciju na početku, upoznavanje s tematikom i problemom pa s glavnim junakom, opisom borbe, pobjedom itd.

Što se završetka pjesme tiče, on nas vraća u stanje primirja i pobjede u kojemu se fra Luka Ibrišimović svlači iz vojničke odore i oblači se u misno odijelo nakon čega se zahvaljuje Bogu i Djevici Mariji. Iz tog razloga na cijeli vojni pohod ne gledamo s čuđenjem nego ga možemo promatrati dijelom svakodnevice.

11. LITERATURA

Bagić, Krešimir. *Rječnik stilskih figura*, Školska knjiga, Zagreb, 2012.

- Botica, Stipe (prir.). *Hrvatska usmenoknjiževna čitanka*, Školska knjiga, Zagreb, 1995.
- Dukić, Davor (prir.). *Usmene epske pjesme 1.*, Matica hrvatska, Zagreb, 2004.
- Dukić, Davor (prir.). *Hrvatske narodne epske pjesme*, Riječ, Vinkovci, 1997, str. 5–12.
- Fališevac, Dunja. *Kaliopin vrt: studije o hrvatskoj epici*, Književni krug, Split, 1997.
- Fališevac, Dunja. *Kaliopin vrt II: studije o poetičkim i ideološkim aspektima hrvatske epike*, Književni krug, Split, 2003.
- Katnić-Bakaršić, Marina. *Lingvistička stilistika*, Open Society Institute, Budapest, 1999.
- Kekez, Josip. “Usmena književnost”, u: *Uvod u književnost* (prir. Zdenko Škreb i Ante Stamać), Globus, Zagreb, 1983, 175–253.
- Lončar, Milenko. „Akademik Branimir Glavičić, učitelj, znanstvenik, prevoditelj. O 80. obljetnici života“, *Croatia et Slavica Iadertina*, 2, 2006, str. 1–12.
- Pfandl, Gerhard. „Čitanje psalama i mudrosnih knjiga,“ *Biblijski pogledi*, 30, 2, 2022, str. 27– 42.
- Vajs, Nada. „Metonimija i sinegdoha.“ *Filologija*, 35, 2000, str. 129–139.

Mrežni izvori

- Alegorija. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=1513>. Pristupljeno 2.1.2023.
- Epitet. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=18156>. Pristupljeno 2.1.2023.
- Figura. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=19489>. Pristupljeno 2.1.2023.
- Figurativnost. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=19491>. Pristupljeno 2.1.2023.
- Ibrišimović, Luka. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=26882>. Pristupljeno 2.1.2023.
- Metafora. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=40344>. Pristupljeno 2.1.2023.
- Metonimija. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=40446>. Pristupljeno 2.1.2023.
- Sinegdoha. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=56102>. Pristupljeno 2.1.2023.

